

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم انسانی

۱۳۳۶

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

بررسی هویت ایرانی در رمان های ایرانی
(با تکیه بر رمان های نون والقلم، تنگسیر، سوشون و باغ بلور)

علیرضا طالبی شلیمکی

استاد راهنما:

دکتر ناصر نیکوبخت

کتابخانه اسناد و کتابخانه مرکزی
دانشگاه تربیت مدرس

استاد مشاور:

دکتر حسینعلی قبادی

۴۴۸۲ ۱۵/۲۲

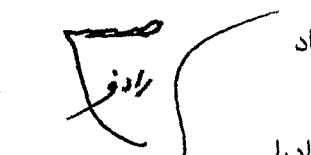
اسفند ۱۳۸۶

۱۰۱۱۳۳

۶۱۴۴۳۲

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای/ خانم علیرضا طالبی تحت عنوان: بررسی هویت ایرانی در رمانهای ایرانی (با تکیه بر رمانهای تنگسیر، نون و القلم، سوشون و باغ بلور) را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استا راهنما	دکتر ناصر نیکو بخت	دانشیار	
۲- استاد مشاور	دکتر حسینعلی قبادی	دانشیار	
۳- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر قدرت اله طاهری	استادیار	
۴- استاد ناظر	دکتر ابوالقاسم رادفر	استاد	
۵- استاد ناظر	دکتر قدرت اله طاهری	استادیار	

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم پایه

بسمه تعالی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مین بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۲- در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند

کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد رساله دکتری نگارنده در رشته ~~ادبیات فارسی~~ است که در سال ۱۳۸۶ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم اجناب آقای دکتر ~~علیرضا نوری~~ مشاوره سرکار خانم اجناب آقای دکتر ~~حسین علی حسینی~~ و مشاوره سرکار خانم اجناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.

ماده ۳- به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به دفتر نشر آثار علمی، دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴- در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تادیه کند.

ماده ۵- دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶- اینجانب ~~علیرضا نوری~~ ~~طالبی~~ ~~سلیمی~~ دانشجوی رشته ~~زبان و ادبیات فارسی~~ مقطع ~~کارشناسی ارشد~~ تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضای
طالبی

۱۳۸۳/۱۳

دستورالعمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:

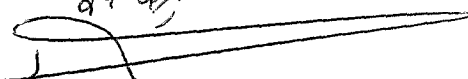
ماده ۱- حقوق مادی و معنوی پایان‌نامه‌ها/ رساله‌های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هرگونه بهره‌برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین‌نامه‌ها و دستورالعملهای مصوب دانشگاه باشد.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می‌باید به نام دانشگاه بوده و استناد راهنما نویسنده مسئول مقاله باشند. تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و براساس آیین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استناد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم‌الاجرا است و هرگونه تخلف از مفاد این دستورالعمل از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود.

۱۳۸۴/۸/۲۵
عربی طالب

نثار

مهربانی پدر و مادر

و

فداکاری همسر

و

فردای مانی

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

تقدیر و تشکر

خداوند را شاکرم که توفیق را رفیق راهم ساخت تا بتوانم از محضر استادان ارجمند بهره مند گردم .
به یاری خداوند و با راهنمایی جناب آقای دکتر نیکویخت و با مشاوره جناب آقای دکتر قبادی پایان نامه دوره کارشناسی ارشد با عنوان « بررسی هویت ایرانی در رمان های ایرانی » را به پایان رساندم . بر خود لازم می دانم تا از این استادان گرامی قدردانی نمایم . همچنین از استادان بزرگوار جناب آقای دکتر ابوالقاسم رادفر و جناب آقای دکتر قدرت اله طاهری (داوران این پایان نامه) نیز سپاسگزاری می نمایم .
نیز از جناب آقای حسین اعتمادزاده ، داستان نویس مازندرانی که در همکاری با بنده دریغ نکردند؛ تقدیر می نمایم .

چکیده

در سال های اخیر صاحب نظران و اندیشمندان با بازکاوی در گنجینه های عظیم آثار ادبی و تاریخی ایران، در پی یافتن مولفه های اصیل هویت ایرانی گام هایی ارزنده برداشته اند. در این تحقیق، با بررسی جامعه شناختی و با توجه به چهار رمان ایرانی (سووشون ، تنگسیر ، نون والقلم و باغ بلور) انعکاس ابعاد گوناگون هویت ایرانی را بررسی کرده ایم.

دو رمان سووشون و نون والقلم ، با هدف باز نگری در مراتب توجه رمان نویسان به هویت ایرانی، عوامل تاثیرگذار در بحران هویت و راهکار های برون رفت از آن را نشان داده اند. هر دو نویسنده با پرداخت درون مایه و ساختن شخصیت های داستانی ویژه به تلفیق دو عنصر اصلی (اسلام و ایران) را بازگشت به سنت ها ، فرهنگ اصیل ایرانی و اسلامی تاکید کرده اند. در رمان تنگسیر، بر احیای هویت قومی ، اقلیمی و بازگشت به فرهنگ بومی ، تاکید شده اما با توجه به گرایش های اقلیمی در آن، هویت ملی چندان مد نظر قرار نگرفته است. در رمان باغ بلور، جلوه های هویت دینی از جمله اعتقادات کلیدی آن ؛ یعنی ایثار و شهادت، اهمیت آن ها در ایجاد هویت ملی برجسته شده است.

کلید واژه ها :

هویت ، هویت ایرانی، ادبیات معاصر، رمان ایرانی ، نقد ادبی ، نقد جامعه شناختی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۷	فصل اول: هویت ایرانی.....
۸	۱-۱- مفهوم لغوی هویت.....
۹	۲-۱- مفهوم اصطلاحی هویت.....
۱۲	۳-۱- اصطلاح هویت در علوم مختلف.....
۱۲	۱-۳-۱- هویت در فلسفه.....
۱۲	۲-۳-۱- هویت از دیدگاه روان شناسی.....
۱۳	۳-۳-۱- هویت در علوم اجتماعی.....
۱۴	۴-۱- هویت ، پدیده ای سیال یا ثابت.....
۱۵	۵-۱- بحران هویت.....
۱۶	۱-۵-۱- جهانی شدن و بحران هویت.....
۱۷	۲-۵-۱- راه های رو به رو شدن با بحران هویت.....
۱۷	۳-۵-۱- بحران هویت در ایران.....
۱۹	۴-۵-۱- عوامل تشدید بحران هویت در ایران.....
۱۹	۵-۵-۱- مراحل بحران هویت در ایران.....
۲۰	۱-۵-۵-۱- ورود اعراب به ایران و بحران هویت.....
۲۰	۱-۵-۵-۱- گذار از بحران نخستین.....
۲۱	۲-۵-۵-۱- هویت ایرانی در برابر تهاجمات دیگر.....
۲۱	۳-۵-۵-۱- ورود مدرنیته و بحران کنونی.....
۲۲	۱-۳-۵-۵-۱- آغاز اختلافات داخلی در باره هویت.....
۲۳	۶-۱- روند شکل گیری هویت ایرانی.....
۲۳	۱-۶-۱- قبل از اسلام.....
۲۴	۲-۱-۶-۱- دوره ساسانی.....
۲۵	۱-۲-۱-۶-۱- نقش اسطوره های ایرانی در هویت.....
۲۵	۲-۶-۱- ایران در دوران اسلامی.....
۲۶	۱-۲-۶-۱- الفت اسطوره های ایرانی با روایات اسلامی.....
۲۶	۲-۲-۶-۱- شعوبیه.....
۲۶	۳-۲-۶-۱- نهضت های فرهنگی.....
۲۷	۳-۶-۱- دوران صفویه.....
۲۸	۱-۳-۶-۱- همگامی دو فرهنگ ایرانی و اسلامی.....

۲۸ دوره مشروطه. ۴-۶-۱
۲۸ دلایل وقوع انقلاب مشروطه. ۴-۱-۶-۱
۳۰ بحران هویت در دوره مشروطه. ۴-۲-۶-۱
۳۱ عصر پهلوی. ۵-۶-۱
۳۳ انقلاب اسلامی و هویت ایرانی. ۶-۶-۱
۳۳ هویت ملی. ۷-۱
۳۴ اهمیت هویت ملی. ۱-۷-۱
۳۵ زمینه تشکیل ملت. ۲-۷-۱
۳۶ مولفه تشکیل دهنده هویت ملی. ۳-۷-۱
۳۸ عوامل شکل گیری هویت ملی. ۴-۷-۱
۳۸ مولفه های هویت ملی ایرانیان. ۵-۷-۱
۳۹ ایرانی بودن. ۱-۵-۷-۱
۴۰ دوره باستان سرچشمه هویت ایرانیان. ۱-۱-۵-۷-۱
۴۱ دین در ایران باستان. ۲-۱-۵-۷-۱
۴۲ جایگاه دین در هویت سازی ایرانیان. ۳-۱-۵-۷-۱
۴۲ دلایل پذیرش فرهنگ اسلامی. ۴-۱-۵-۷-۱
۴۳ آمیختگی فرهنگ ایرانی با اسلامی. ۵-۱-۵-۷-۱
۴۴ چند نمونه از آمیختگی دو فرهنگ ایرانی و اسلامی. ۱-۵-۱-۵-۷-۱
۴۵ شباهت های فرهنگ ایران باستان با فرهنگ اسلامی. ۶-۱-۵-۷-۱
۴۶ اسلام و ایران در سیر تاریخ. ۷-۱-۵-۷-۱
۴۷ ورود فرهنگ غربی و روند شکل گیری هویت ایرانی. ۸-۱-۵-۷-۱
۴۸ بر ساخته های عناصر هویت ساز. ۸-۱
۴۹ بر ساخته های عناصر جنبه ایرانی بودن هویت. ۱-۸-۱
۴۹ حماسه. ۱-۱-۸-۱
۵۱ فرهنگ. ۲-۱-۸-۱
۵۲ اهمیت میراث فرهنگی در وحدت ملی. ۱-۲-۱-۸-۱
۵۲ زبان. ۳-۱-۸-۱
۵۳ زبان فارسی. ۱-۳-۱-۸-۱
۵۴ خاستگاه زبان فارسی. ۲-۳-۱-۸-۱
۵۴ شکل گیری فارسی دری. ۳-۳-۱-۸-۱
۵۵ اسطوره. ۲-۸-۱
۵۶ اهمیت اسطوره. ۱-۲-۸-۱
۵۷ اسلامیت هویت ایرانی. ۲-۸-۱
۵۸ فصل دوم : رمان

۵۹	۱-۲- تعریف رمان
۶۰	۲-۲- حجم رمان
۶۰	۱-۲-۲- دلایل طولانی بودن رمان
۶۱	۳-۲- سرآغاز رمان نویسی
۶۱	۴-۲- عوامل پیدایش رمان
۶۲	۵-۲- انواع رمان
۶۳	۶-۲- داستان نویسی در ایران
۶۳	۱-۶-۲- انقلاب مشروطه و ادبیات فارسی
۶۴	۲-۶-۲- اولین اقدامات در دوره بیداری
۶۴	۷-۲- سرآغاز رمان فارسی
۶۵	۱-۷-۲- عوامل پیدایش رمان ایرانی
۶۶	۲-۷-۲- نخستین رمان های ایرانی
۶۷	۸-۲- رمان تاریخی در ایران
۶۸	۹-۲- عناصر داستان
۶۸	۱-۹-۲- شخصیت پردازی
۶۹	۲-۹-۲- درون مایه
۷۰	۳-۹-۲- گفت و گو
۷۱	۱۰-۲- رمان و هویت
۷۲	۱۱-۲- اهمیت رمان
۷۴	فصل سوم : بررسی و تحلیل رمان ها
۷۵	۱-۳- رمان نون والقلم
۷۵	۱-۱-۳- معرفی نویسنده
۷۶	۲-۱-۳- نقش آل احمد در تاریخ معاصر ایران
۷۷	۳-۱-۳- داستان نویسی آل احمد
۷۸	۴-۱-۳- ادبیات در دهه سی
۷۸	۱-۴-۱-۳- رمان فارسی در دهه سی
۷۹	۵-۱-۳- خلاصه رمان نون والقلم
۸۰	۶-۱-۳- وضعیت اجتماعی و سیاسی در رمان نون والقلم
۸۱	۷-۱-۳- تمثیل شیوه ای موثر در دهه سی
۸۱	۱-۷-۱-۳- حکایت و تمثیل از دیدگاه آل احمد
۸۲	۸-۱-۳- بحران هویت از دیدگاه آل احمد
۸۳	۹-۱-۳- جریان روشنفکری در ایران
۸۳	۱-۹-۱-۳- مشکلات روشنفکری در ایران
۸۴	۲-۹-۱-۳- روشنفکر واقعی از دیدگاه آل احمد

۸۴۳-۹-۱-۳- روشنفکری در رمان نون والقلم
۸۵۱-۱-۳- راه حل آل احمد در برون رفت از بحران هویت
۸۶۱۱-۱-۳- باز یابی هویت ایرانی در نون والقلم
۸۷۱-۱۱-۱-۳- بازگشت به خویشتن
۸۷۲-۱۱-۱-۳- مذهب از نگاه آل احمد
۸۸۱۲-۱-۳- درون مایه نون والقلم و هویت ایرانی
۸۹۱۳-۱-۳- بررسی شخصیت های نون والقلم
۹۰۱-۱۳-۱-۳- میرزا اسداله
۹۵۲-۱۳-۱-۳- قلندران
۹۵۲-۱۳-۱-۳- ویژگی های قلندران
۹۷۱۴-۱-۳- مذهب در رمان نون والقلم
۹۷۱-۱۴-۱-۳- رفتار های مذهبی
۹۸۱۵-۱-۳- زبان داستان
۹۹۱-۱۵-۱-۳- توصیف در نون والقلم
۱۰۰۱۶-۱-۳- نام گذاری در نون والقلم
۱۰۰۱۷-۱-۳- زنان در داستان نون والقلم
۱۰۲۲-۳- بررسی رمان تنگسیر
۱۰۲۱-۲-۳- معرفی نویسنده
۱۰۲۱-۱-۲-۳- چوبک و ادبیات داستانی
۱۰۳۲-۱-۲-۳- آثار چوبک
۱۰۳۲-۲-۳- در باره تنگسیر
۱۰۴۱-۲-۲-۳- خلاصه رمان
۱۰۵۳-۲-۳- تنگسیر و بازیابی هویت قومی
۱۰۶۱-۳-۲-۳- مولفه های هویت قومی در رمان
۱۰۷۴-۲-۳- درون مایه داستان
۱۰۸۵-۲-۳- شخصیت پردازی و هویت ایرانی
۱۰۹۱-۵-۲-۳- بررسی جنبه شخصیتی زایر محمد
۱۱۳۶-۲-۳- زنان داستان تنگسیر
۱۱۴۱-۶-۲-۳- شخصیت شهرو
۱۱۵۷-۲-۳- انعکاس فرهنگ بومی در تنگسیر
۱۱۸۸-۲-۳- زبان داستان
۱۱۸۱-۸-۲-۳- کنایه ها
۱۱۸۲-۸-۲-۳- ضرب المثل ها
۱۱۹۹-۲-۳- نام های داستان

- ۱۲۰ ۳-۳- بررسی رمان سووشون
- ۱۲۰ ۱-۳-۳- معرفی نویسنده
- ۱۲۰ ۲-۳-۳- در باره رمان سووشون
- ۱۲۲ ۱-۲-۳-۳- خلاصه رمان
- ۱۲۳ ۳-۳-۳- دانشور خواهان انعکاس هویت در داستان ها
- ۱۲۴ ۴-۳-۳- شاخصه های هویت ایرانی در شخصیت پردازی رمان
- ۱۲۴ ۱-۴-۳-۳- یوسف
- ۱۲۵ ۲-۴-۳-۳- زری و هویت ایرانی
- ۱۲۸ ۳-۴-۳-۳- ابوالقاسم خان و بحران هویت
- ۱۲۹ ۴-۴-۳-۳- شخصیت عمه خانم مقوم هویت دینی
- ۱۳۰ ۱-۴-۴-۳- رفتار های مذهبی عمه خانم
- ۱۳۰ ۲-۴-۴-۳- انعکاس عملی اعتقادات دینی در رفتارهای عمه خانم
- ۱۳۰ ۵-۴-۳-۳- خسرو و تلاش برای فردا
- ۱۳۲ ۵-۳-۳- زبان داستان سووشون
- ۱۳۲ ۱-۵-۳-۳- کنایه ها
- ۱۳۲ ۲-۵-۳-۳- ضرب المثل ها
- ۱۳۲ ۳-۵-۳-۳- توصیف در سووشون
- ۱۳۳ ۱-۳-۵-۳-۳- خانواده یوسف
- ۱۳۳ ۲-۳-۵-۳-۳- فضای سنتی داستان
- ۱۳۳ ۶-۳-۳- آیین ها و آداب و رسوم ایرانی
- ۱۳۳ ۱-۶-۳-۳- سیاوشون
- ۱۳۵ ۲-۶-۳-۳- آداب عزاداری
- ۱۳۶ ۳-۶-۳-۳- درخت گیسو
- ۱۳۶ ۷-۳-۳- نمود های هویت دینی در داستان
- ۱۳۶ ۱-۷-۳-۳- اهمیت شهادت
- ۱۳۶ ۲-۷-۳-۳- تاسی جستن از بزرگان دینی
- ۱۳۶ ۸-۳-۳- اشاره به داستان های حماسی و دینی
- ۱۳۷ ۴-۳- بررسی رمان باغ بلور
- ۱۳۷ ۱-۴-۳- خلاصه داستان
- ۱۳۸ ۲-۴-۳- وضعیت اجتماعی ایران در زمان وقوع حوادث داستان
- ۱۳۸ ۳-۴-۳- انقلاب اسلامی و هویت ایرانی
- ۱۳۹ ۴-۴-۳- بیگانه در رمان باغ بلور
- ۱۴۰ ۵-۴-۳- هویت دینی در باغ بلور
- ۱۴۱ ۱-۵-۴-۳- نمونه هایی از هویت دینی در باغ بلور

۱۴۳ ۳-۴-۶- هویت ایرانی در شخصیت پردازی باغ بلور
۱۴۳ ۳-۴-۶-۱- شخصیت پردازی مشهدی
۱۴۳ ۳-۴-۷- زنان در رمان باغ بلور
۱۴۵ ۳-۴-۷-۱- زن در تاریخ و فرهنگ ایران
۱۴۵ ۳-۴-۷-۲- شخصیت پردازی لایه
۱۴۶ ۳-۴-۷-۳- شخصیت پردازی ملیحه
۱۴۷ ۳-۴-۸- جلوه های فرهنگ ایرانی در باغ بلور
۱۴۷ ۳-۴-۸-۱- باور های عامیانه
۱۴۸ ۳-۴-۹- زبان داستان
۱۴۸ ۳-۴-۹-۱- کنایه ها
۱۴۸ ۳-۴-۹-۲- ضرب المثل ها
۱۴۸ ۳-۴-۹-۳- توصیف داستانی
۱۴۸ ۳-۴-۱۰- نام گذاری در داستان
۱۴۹ ۳-۴-۱۱- هویت دینی مایه وحدت ملی
۱۴۹ ۳-۴-۱۲- نتیجه بررسی رمان
۱۵۰ ۳-۵- نتایج تحقیق
۱۵۴ ۳-۶- فهرست منابع
۱۶۰ چکیده انگلیسی

مقدمه

چون دانه های گندم در چنگ آسیاییم

اما هزاران ریشه از ما میان صحراست

انسان هیچ گاه از پاسخ به پرسش های اساسی چون من کیستم؟ و یا من چیستم؟ بی نیاز نبوده و مدام در پی یافتن آن ها، گذشته خویش را مرور کرده است؛ تا از این راه، برای خود تعریفی درخور مقام خویش بیابد، چون «انسانی که از خود تعریفی ندارد، عملاً واحدی از هم گسیخته، نامنسجم، غیر اندام واره، از خود بیگانه و با خود در ستیز است.»^۱

امروزه، دولت ها نیز در تلاشند تا شکوه دیرینه ملت خود را حفظ کنند و یا برخی از آنها حتا به نسبت دادن عظمت ملت های دیگر به کشور خود می اندیشند. تلطیف گذشته و یادآوری عظمت آن می تواند معاصر را به صحنه پیوند افراد جامعه با یگدیگر بدل سازد. گذشته، شناسنامه ملت هاست و «هویت معلوم، عامل پیوند آحاد ملت است و اقوام متشکله ملت را چون تار و پود به هم می تند و رشته استوار همدلی و همدمی و هم نفسی افراد ملت به شمار می رود، بنابراین، باعث و بانی وحدت و یکپارچگی است.»^۲

ایران در طول تاریخ، شاهد فراز و نشیب های فراوانی بوده است و به راستی «همچون افسانه ققنوس با عمری هزار ساله برای سوختن و لحظه ای و روز هایی کوتاه برای نیستی پر زدن و آتش افروختن و خود سوختن و باز تولدی دیگر از میان آتش و خاکستر گذشته ها. مردم ایران اگر چه امواج بلا های روزگاران را از سرگذرانیده اند و چون دانه های گندم در چنگ آسیای زمان و سنگ آسیای حوادث گرفتار آمده اند؛ ولی هزاران ریشه در دل این سرزمین، از فرهنگ کهن و دیر پای خود داشته اند که باز بر ریشه های خویش روئیده و برجا مانده و ایستاده اند.»^۳

تاریخ و ادبیات ایران با گستره وسیع خود، جلوه گاه هزار نقش همه آن ناکامی ها، پیروزی ها، دلبستگی ها و غرق شدن ها و احیا شدن هاست. ایرانی نام خویش را در سخت ترین وضعیت های اجتماعی و سیاسی به ننگ آلوده نکرده است؛ بنابراین تاریخ و ادبیات ما از دیدگاه های گوناگون به گنجینه ای ارزشمند بدل شده است و «چون منشوری است که از هر زاویه ای به آن بنگری، خالی از

^۱ - رجایی، فرهنگ، مشکله هویت ایرانیان امروز، تهران، نشر نی، ۱۳۸۲، ص ۴۱

^۲ - ستاری، جلال، هویت ملی و هویت فرهنگی، چ ۱، نشر مرکز، ۳۸۰، ص ۱۰۱

^۳ - ایزد پناه، حمید، شاعران در اندوه ایران، چاپ ۱، نشر توس، ۱۳۸۰، ص ۱۰

کشش و لطف نیست و اگر تکراری است ، قند مکرری است با اندکی تلخی اندوه سرگذشت از تلخ کامی های روزگاران.^۱

در راه حفظ هویت اصیل ایرانی - اسلامی ، راه چندان ساده ای را نیپیموده ایم . ورود اقوام گوناگون ، جنگ های پی در پی ، موانع اصلی حفظ هویت و بازسازی عناصر از دست رفته به شمار می آید . چون « ایران به سبب موقعیت جغرافیایی و شرایط اقتصادی - سیاسی خود ، به عنوان یک چهار راه جهانی ، از یک طرف ، کانون تلاقی فرهنگ ها و تمدن های گوناگون و از طرف دیگر ، همواره عرصه هجوم قبایل و اقوام مختلف بوده است . این موقعیت ویژه هم موجب تمایز و موجب وقفه هویتی در میان ایرانیان گشته است ؛ به بیان دیگر این تقابل و تعامل مستمر تاریخی از یک سو ، شکل گیری و تثبیت هویت ایرانی را با یک وقفه تاریخی مواجه ساخته ؛ از سوی دیگر زمینه ساز نوعی تکثر هویتی در میان اقوام و آحاد ایرانی گشته است .^۲

در حال حاضر نیز خطر بحران به شکل های دیگری خود را نشان می دهد . اما ایران و ایرانی هیچ گاه در برابر عناصر بیگانه آرام نگرفته است ؛ در زمانه ما « پدیده ای به نام جهانی شدن یک بار دیگر درون مایه مفهومی هویت را به چالش طلبیده است . فرایند جهانی شدن از رهگذر دگرگون کردن شالوده های نظری و رویکردهای سنتی ، فرایند هویت سازی را دستخوش تحولات جدی نموده است . به بیان دیگر جهانی شدن نوعی فرایند و تحول دیالکتیکی را سبب می شود که از رهگذر آن مرز های سیاسی ، فرهنگی و هویتی فرو ریخته ، جوامع در جامعه ای جهانی ادغام می شوند . فرهنگ های خاص گوناگون به یکدیگر نزدیک می شوند ؛ فرهنگ های عام شکل می گیرند و توسل به عناصر هویت بخش خاص فرهنگی نیز تشدید می شود.^۳

اما خصلت های ذاتی ایرانیان ، نشأت گرفته از میراث با ارزشی است که در برابر سخت ترین حملات و در مقابل کینه توزترین دشمنان ایستادگی کرده است . بی گمان در برابر تهاجم فرهنگی غرب ، ناهنجاری های هویتی ناشی از جهانی شدن و فرهنگ خوش نقش غربی نیز در آینده سرفرازانه بیرون خواهد آمد . در قرون آینده ، بشر شاهد پیروزی اندیشه دیرپای ایرانی در برابر اندیشه های ضد انسانی غرب خواهد بود . اغلب نویسندگان گذشته ، ایران را این گونه تصویر کرده اند . برای نمونه نظر مارزلف اولریش را می خوانیم : « ایران ، امروز هنوز هم شایستگی های خود را به عنوان یک کشور و یک فرهنگ حفظ کرده است . مسلما در طول تاریخ شگفت انگیز این کشور دگرگونی های زبانی ، یکپارچگی و فروپاشی های سرزمینی و گرایشات مذهبی بسیاری پدید آمده و علی رغم صعود و افول سلسله های بسیار و رفت و آمدهای مهاجران و مهاجمان ، فرهنگ ایرانی آگاهانه تداوم و تفوق خود را همچنان حفظ کرده است .^۴

^۱ - ایزد پناه ، حمید ، پیشین ، پیش نوشتار

^۲ - تاجیک ، محمد رضا ، روایت غیریت و هویت در میان ایرانیان ، تهران ، فرهنگ گفتمان ، ۱۳۸۳ ، ص ۱۳۰

^۳ - همان ، ص ۹۷

^۴ - اولریش ، مارزلف ، شاهنامه و هویت ایرانی ، تهران ، مرکز باز شناسی اسلام و ایران ، ۱۳۸۰ ، ص ۵

وظیفه ماست که در حفظ عناصر و مولفه های هویت ساز خود تاکید کنیم. ایرانی در دوره هایی از تاریخ، بعضی از عناصر را پر رنگ تر و برخی را کم فروغ تر دیده است که این امر بستگی به اندیشه های حاکمان نیز داشته است. « به هر حال ما نیاز داریم که جامعه، هویت ملی، هویت اجتماعی و هویت فرهنگی خود را حفظ کنیم، به طور مثال در دوره ای ممکن است قبل از اسلام را نفی کنند، داریوش، کوروش و یا آثاری که باعث افتخار ما است؛ مانند تخت جمشید که با المپیاد یونان و روم برابری می کرد، نادیده گرفته شود. کم کم نسل بعد در می یابد که ما نمی توانیم قبل از اسلام را از بعد از اسلام جدا کنیم و یا گروهی می گویند نه، بعد از اسلام را باید نفی کرد و قبل از اسلام را بزرگ جلوه می دهند و به نظر آنها هویت و ملیت ما در زمان قبل از اسلام شکل گرفته است و این ۱۴۰۰ سال خلا وجود داشته است که این هم درست نیست؛ زیرا این افراط و تفریط ها باعث می شود که یک انقطاع تاریخی ایجاد شود و ندانیم که هویت ما چیست.»^۱

هویت سازی و تلاش برای استمرار مولفه های هویتی، فایده های بسیاری برای ملت ها به همراه دارد. « یکی از فایده های بحث هویت می تواند توجه دادن نسل های جدید به افتخارات ملی و اشخاص بزرگی باشد که در گذشته خدماتی ارزنده داشته اند.»^۲ همچنین انقطاع نسل ها تنها با احیای عناصر هویت ساز و ایجاد دلبستگی به آن در بین آحاد جامعه امکان پذیر است. « هویت سازی از انقطاع نسل ها جلوگیری می کند. اگر این انقطاع نسل ها صورت گیرد، ما هیچ گاه هویت ثابتی پیدا نمی کنیم و همواره در خلا زندگی می کنیم.»^۳

ادبیات در نزد ایرانیان پایگاهی ارزنده دارد و امروزه کسی نمی تواند دلبستگی مردم ایران به آثار سعدی، حافظ و ... را انکار کند.

در آثار ادبی هر دوره ای می توان جلوه هایی از فرهنگ و هویت ایرانی را آشکار ساخت. بسیاری از شاعران و نویسندگان نیز با اندوه خود، بازیابی هویت ها را یادآور شده اند. « در شعر شاعرانی چون فردوسی، اسدی طوسی، انوری، خاقانی، نظامی، کمال الدین اصفهانی، سیف فرغانی و لاهیجی سروده هایی در اندوه ایران مظلوم در برابر هجوم بیگانگان دیده می شود. در تاریخ معاصر ایران نیز شاعرانی چون ادیب الممالک فراهانی، عارف قزوینی، ملک الشعرا بهار و ... در باره ایران سروده اند.»^۴ ادبیات به منزله یکی از شاخه های هنری، استعدادی شگرف در بازتاب آیین ها، رسوم، و تمامی جلوه های اجتماعی دارد. چون « اصل هنر دقیقاً در ناب ترین حالت خود، مجموعه ای از جنبه های اجتماعی، اخلاقی و انسان محورانه را در بر می گیرد.»^۵

^۱ - توسلی، غلامعباس، جوانان و مناسبات نسلی در ایران، به اهتمام محمد علی محمدی، مرکز مطالعات جوانان و

مناسبات نسلی - پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۳، ص ۱۹۵

^۲ - همان، ص ۱۹۲

^۳ - همان، ص ۱۹۶

^۴ - ایزد پناه، حمید، پیشین، مقدمه

^۵ - لوکاج، جورج، جامعه شناسی رمان، ترجمه جعفر پوینده، نشر چشمه، چاپ، ۱۳۸۱، ص ۱۵

نتایج تحقیقات اندیشمندان سیاسی و نظریات جامعه‌شناسی نشان می‌دهد که تاثیر عناصر سیاسی و اجتماعی بر هویت جوامع، اثر گذاری در لایه‌های رویین و سطحی است، در حالی که تاثیر موارث، متأثر ادبی در هویت سازی و هویت بخشی اجتماع، درونی و ماندگار و پایدار است. «نه تنها رمان و نه تنها شکل‌های دیگر داستان، بل کل ادبیات، بهترین مجلای فرهنگ و نمایشگر زندگی معنوی سرزمینی است که آن را پدید آورده‌اند و در باره فرهنگ و زندگی معنوی آن مردمان چیزهایی را به خواننده می‌آموزد که نه دانش می‌تواند بیاموزد، نه فلسفه و نه هیچ رسانه فکری دیگری.»^۱

هویت و شناخت هویت بسیار اهمیت دارد. ادبیات در این زمینه می‌تواند نقش‌هایی اساسی داشته باشد. در این تحقیق، رمان و هویت مطرح هستند. رمان با ویژگی‌های منحصر به فرد خود می‌تواند بیش از دیگر نمودهای هنری حامل جلوه‌های هویت ساز برای آیندگان و جوامع دیگر باشد.

بیان مساله و طرح سوالات تحقیق

رمان در ادبیات ایران، در مقام قالبی خاص، چندان سابقه طولانی ندارد. حدود یک قرن از خلق نخستین رمان ایرانی می‌گذرد. در رمان‌های ایرانی، درون‌مایه‌هایی چون سیاست، اجتماع و تاریخ دیده می‌شود.

هویت و بحران هویت و موضوعات مربوط به آن، از مسائلی عمده جهان معاصر و جامعه اندیشمندان ایرانی است. سال‌هاست که روند شکل‌گیری هویت ایرانی، موانع انسجام و وحدت ملی، راهکارهای رسیدن به اصیل‌ترین مولفه‌های هویت ایرانی و... از جمله بحث‌هایی است که در این زمینه صورت گرفته است. «رمان در ناب‌ترین حالت خود، مجموعه‌ای از جنبه‌های اجتماعی، اخلاقی و انسان‌محورانه را در بر می‌گیرد»؛ لذا می‌توان انتظار داشت تا به مقوله هویت ایرانی نیز توجه داشته باشد. در این تحقیق بر آنیم، به این پرسش‌ها پاسخ دهیم:

- ۱- عمده‌ترین و مهم‌ترین مولفه‌های هویت ایرانی در رمان‌های مورد نظر کدامند؟
- ۲- جلوه‌های هویت ایرانی در کدام یک از عناصر داستانی نمود بیشتری دارد؟
- ۳- بحران هویت رمان‌های مورد نظر تحت تاثیر چه عواملی ایجاد شده است؟
- ۴- انعکاس هویت قومی در رمان‌ها چگونه و تا چه حدی به تقویت هویت ملی کمک می‌کند؟

فرضیه‌ها

۱- رمان آینه‌ای رو به تحولات و واقعات‌های جامعه است؛ بنابراین باید انتظار داشت تا شاخصه‌های هویتی آن جامعه نیز در دل رمان نهفته باشد. با این نگاه می‌توان وجود مولفه‌هایی چون دین‌داری، زبان (زبان مردم کوچه و بازار و لهجه‌ها و گویش‌ها) وطن‌دوستی، خانواده‌محوری، بیگانه

^۱ - ایرانی، ناصر، هنر رمان، نشر آبانگه، چ ۱، ۱۳۸۰، ص ۶۴

ستیزی، مدارا، شهادت طلبی، انتظار، پذیرش فرهنگ های به سامان و تلفیق آن با فرهنگ خودی و بسیاری از آیین ها و رسوم و... را در این رمان ها به عنوان نموده های هویت فرهنگی و ملی یافت. ۲- در عناصر گفت و گو، شخصیت پردازی و درون مایه مولفه های هویت بیش تر خود را نشان می دهند.

۳- حضور بیگانگان از کشور های دیگر در ایران، فرهنگ های بیگانه - که معمولا با تحولات اقتصادی و علمی به حوزه فرهنگ بومی وارد می شوند- افراد بی دین و آنانی که با بیگانگان همکاری می کنند و مبلغان دین بدون عمل، از جمله بیگانگان در این رمان ها هستند.

۴- هویت قومی به نوعی هویت ملی را انعکاس می دهند و در راستای هویت ملی هستند. در حقیقت هویت اقوام، شاخه ای از هویت ایرانی است.

پیشینه تحقیق

اندیشمندان ایرانی از دوره مشروطه، با آهنگ بیداری مردم و ورود اندیشه های غربی، با هدف پاسداری از هویت ایرانی و نشان دادن مولفه های مهم آن، دست به کار شده اند و آثار مختلفی عرضه داشته اند.

در دوران حکومت های قاجار و پهلوی، به دلیل جبهه گیری روشن فکران و ایجاد نزاع بین طرفداران اندیشه های متفاوت (به ویژه ملی گرایی و اسلام گرایی) شاخصه های هویت ایرانی به صورت ناقص مطرح گردید. هر یک از آنها در جانبداری از اندیشه خود، بعضی از مولفه های هویت را پررنگ جلوه دادند و بسیاری از شاخص ها را نادیده گرفتند. حتی برای اثبات ادعاهای خود، قسمت های عمده ای از تاریخ ایران را در نظر نگرفتند؛ اما از دهه هفتاد و پس از فروکش کردن تب و تاب اولیه انقلاب و جنگ و افزون بر این، جدی شدن موضوع جهانی شدن و تهاجم همه جانبه غرب به فرهنگ ایرانی و گذشته پرافتخار ایران، صاحب نظران آثاری در خور توجه ارائه داده اند. در این آثار، تاریخ ایران از ابتدا بررسی شده؛ تاثیر فرهنگ اسلامی بر آن مدنظر قرار گرفته و فراز و نشیب های هویت ایرانی در برابر فرهنگ های بیگانه نیز لحاظ گردیده است.

در این آثار، هویت ایرانی دارای دو مولفه اصلی است: ایرانییت و اسلامیت. چشم پوشی از هر یک از این دو، خسارات جبران ناپذیری بر جای خواهد گذاشت. فرهنگ غرب نیز در حال حاضر تا حدودی بیش تر از قبل در صدد کم رنگ ساختن تمدن، فرهنگ و هویت ایرانی است. بنابراین هوشیاری بیشتری را می طلبد.

در سال های اخیر، ایرانیان با تاسیس مراکز علمی و تحقیقاتی در اندیشه احیا و معرفی هویت اصیل ایرانی برآمده اند. از جمله آن ها، می توان به مرکز باز شناسی ایران و اسلام اشاره کرد. پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی نیز به نشر مجموعه فصلنامه ها و کتاب هایی در باره هویت ملی اقدام کرد. در ایران و در خارج از کشور ایران دوستان، نشست ها و میزگردهایی

تشکیل دادند. همچنین در دانشگاه های ایران، همایش هایی با این موضوع برپا شد. به این صورت آثار بسیاری در باره هویت ایرانی خلق شده است که ذکر همه آنها در این مجال ممکن نیست . در آثار یاد شده هویت ایرانی در تاریخ های مختلف، آثار کلاسیک ادبی و دیدگاه های صاحب نظران گذشته و حال ایران بررسی گردید؛ اما جست و جوی شاخصه های هویت ایرانی در رمان های ایرانی برای نخستین بار در این تحقیق مطرح گردیده است .

هدف و ضرورت تحقیق

در باره اهمیت بازشناسی هویت، در مقدمه تحقیق سخن گفته ایم و در متن نیز در چند فرصت مناسب درباره این موضوع خواهیم نوشت .

رمان با ویژگی های خاص خود و جذابیت های هنری می تواند مامن خوبی برای احیای اجزای از یاد رفته هویت ایرانی باشد . صاحب نظران معتقدند عصر حاضر ، عصر رمان است . «رمان و آثار داستانی اینک در حیات فردی و جمعی و در قوام هویت مشترک و اهلیت فرهنگی فارسی زبانان همان نقشی را ایفا می کند که در گذشته به عهده شعر فارسی و انواع آن نهاده شده بود.»^۱ « به ویژه پس از انقلاب اسلامی ، فرم مسلط ، جای خود را به رمان می دهد که توانایی و ظرفیت بالاتری برای بیان تحولات اجتماعی و نشان دادن هویت گذشته و یادآوری آن دارد. براهنی نیز می گوید: « من معتقدم که رمان بیش تر، مردم ایران را نشان می دهد و تحت تاثیر همین حرکت ، باید به طرف رمان طولانی حرکت کنیم.»^۲

در این تحقیق با بررسی در سه رمان دهه چهل و یک رمان مربوط به دهه شصت در پی یافتن سهم این رمانها در احیا و بازتاب مولفه های هویتی هستیم .

اهداف این پژوهش عبارت است از :

- بررسی جایگاه رمان های ایرانی در نشان دادن آداب و رسوم و دیگر جلوه های فرهنگ ایرانی .
- نشان دادن شیوه های انعکاس شاخصه های هویت ایرانی در رمان ها.
- چگونگی بهره گیری از عناصر داستانی در راه انعکاس هویت ایرانی .
- میزان تاثیرپذیری رمان ها از بحث های هویتی در زمان نگارش رمان ها .

^۱ - حق شناس ، علی محمد ، رمان و عصر جدید در ایران ، مجله نگاه نو ، شماره ۲۹، مرداد ۱۳۷۵، ص ۱۸۷

^۲ - براهنی ، رضا ، بحرآن رهبری نقد ادبی و رساله حافظ ، چاپ اول ، تهران ، ویستار ، ۱۳۷۵، ص ۱۵۶